

KULTURNO PROPAGANDNI KOMPLET BR. 150, GOD. IX, BEOGRAD, UTORAK, 19. AVGUST 2014.

Redakcija: Miloš Živanović, Saša Čirić; Font Mechanical: Marko Milanković; E-mail: beton@danas.rs, redakcija@elektrobeton.net; www.elektrobeton.net; Sledeći broj izlazi 16. septembra

MIXER

Piše: Aleksandar Pavlović

MIT O KOSOVSKOM MITU

Da i sami mitovi mogu postati mitizovani, takoreći meta-mitovi, pokazuje primer kosovske legende. I pored temeljnih studija o istorijatu kosovskog mita kakve su *Priča o boju kosovskom* Jelke Ređep ili istraživanja porekla kosovske epike Svetozara Matića, kod nas je i dalje uvreženo mišljenje da je kosovska epika nastala u narodu ubrzo nakon samog boja i vekovima bila popularna među običnim svetom.

KOSOVSKA EPIKA KAO PRETEČA JUGOSLOVENSKOG KOMUNIZMA

Neposredan povod za razmatranje ove tematike predstavlja nedavni tekst Ivana Čolovića „Sarajevski atentat i kosovski mit“, objavljen na sajtu *Peščanika* (<http://pescanik.net/2014/06/sarajevski-atentat-i-kosovski-mit/>), u kom autor dovodi u pitanje odomaćenu ideju u istoriografiji kako su Gavrilo Princip i mladobosanci inspiraciju za svoje delovanje umnogome crpili iz kosovskog mita. Kako pokazuje Čolović, ta se ideja najpre u našoj, a zatim i stranoj istoriografiji, ustalila nakon objavljivanja knjige Vladimira Dedijera *Sarajevo 1914.* iz 1966. godine, u kojoj autor insistira na tome da čin tiranoubstva potiče iz narodne tradicije koja je vekovima postojala u srpskom i jugoslovenskim narodima. Videćemo, međutim, da je teza o opštoj vekovnoj popularnosti kosovske epike među širokim narodnim masama u Bosni i Hercegovini umnogome neutemeljena i da njoj u prilog govori jako malo podataka.

Indikativno je, primećuje dalje Čolović, da je Dedijer ovome u prilog naveo samo uspomene slavnog britanskog arheologa Artura Evansa, koji je, putujući kroz Bosnu i Hercegovinu 1875. godine, ostavio svedočanstvo o tome „da se tu – kao i u nekim drugim delovima Balkana – uz gusle peva o Kosovskoj bici, da tu ‘odjekuje velika nacionalna tužbalica’, praćena ‘tužnim zvucima gusala’, to jest da se ‘pesme o sudbonosnim kosovskim danima pevaju svakodnevno’“. Iz ovoga Dedijer izvlači svoj dalekosežan zaključak da „jugoslovenski komunizam nije došao spolja, nego da je utemeljen u autentičnoj i autohtonoj žudnji za slobodom“.

Razlog za ovako istaknuto mesto koje u Dedijerovom razmatranju ima Evansovo svedočanstvo leži jednostavno u tome što on nije imao ništa drugo doli ove putopisne beleške britanskog arheologa kako bi potkrepio svoju tezu. Drugim rečima, u vekovima koji prethode Evansovom putovanju, mi nemamo slična svedočanstva domaćih autora, stranih putopisaca, zapise pesama i slične izvore koji bi nedvosmisleno potvrdili da se o Obiliću u Kosovu pevalo naširoko i nadugačno među običnim narodom u Bosni i Hercegovini.

Raspolažemo, istina, raznim svedočanstvima koja nam omogućavaju da u izvesnoj meri rekonstruišemo razvoj kosovske legende, ali to nije isto što i potvrditi njenu popularnost u epskoj formi među širokim narodnim masama. Tako nam, na primer, putopisci poput Benedikta Kuripešića iz XVI ili Evlije Če-

lebije iz XVII veka prenose lokalne pripovesti o Kosovskom boju koje su čuli tokom svojih putovanja. Ali iako ovi izveštaji u prozi, sa Kosova i iz urbanih sredina, svakako sadrže i elemente usmene tradicije, malo nam govore o tome šta su bosanski seljaci pevali u to doba.

Anonimnog junaka koji ubija sultana pominju u svojim narativnim opisima Kosovskog boja iz XV veka puškar Jerg, prenoseći po svemu sudeći priču koju je čuo na dvoru Stefana Vukčića Kosače, i Konstantin Mihajlović iz Ostrovice sa Kosova, stanovnik Novog Brda, tada jednog od najvećih gradova srednjovekovne Srbije. Ali, u prvom slučaju je, dakle, reč o proznom svedočanstvu dvorskog porekla, a u drugom možda i turskog (jer je Mihajlović bio janičar), i njihov značaj za rekonstruisanje junačkih pesama običnog naroda u BiH jednako je skroman kao i navedene putopisne beleške. Isto se može reći i za relativno opširne i narativno lepo uobličene pripovesti o Kosovskom boju i Milošu Obiliću koje prenose i dubrovački istoričari XVI i XVII veka Ludovik Crijević Tuberon i Mavro Orbin u svom *Kraljevstvu Slovena*, jer je i u ovim slučajevima reč o proznim izveštajima koji dolaze od učenih ljudi iz urbane sredine.

Direktnije svedočanstvo o svetozoru običnog sveta predstavlja ju usmene pesme o Kosovskom boju. Međutim, njihov broj u zbirkama starijim od Karadžićevih izdanja izuzetno je skroman. Bugarska ili pesama dugog stiha sa ovom tematikom imamo svega pet, zabeleženih krajem XVII i u prvoj polovini XVIII veka u Dubrovniku i Perastu. Ove bugarske uglavnom je objavio u zbirci predvukovskih pesama Valtazar Bogišić, a upadljivo je da njegov zbornik sadrži čak sedam pesama o bici koju je protiv Turaka na Kosovu predvodio Janko Hunjadi 1448. godine, što pokazuje da Kosovski boj iz 1389. godine u predvukovskim pesmama nema sudbinski značaj i centralno mesto. Najstarije deseteračke pesme o Kosovskom boju nalazimo u zborniku Avrama Miletića iz 1799. godine, a iz nekadašnje Ugarske imamo sačuvane još neke rukopisne pesmarice u kojima se, neposredno pre prvih Vukovih štampanih zbirki, nađe i poneka pesma o Lazaru i njegovim junacima.

Na osnovu navedenog možemo formulisati prvi zaključak: sve do Vuka Karadžića niko se nije trudio da zaista beleži pesme koje je pevao običan svet po bosanskim i hercegovačkim selima.

O čemu pevaju bosanski Srbi

MIXER

Aleksandar Pavlović: Mit o kosovskom mitu

CEMENT

Saša Čirić: Traži se praher za ljubavni tepih

ARMATURA

Adriana Sabo: Eh, ta (vražija) sloboda izbora

VREME SMRTI I RAZONODE

Andreja Dugandžić: Smokvin list

Pre Karadžića zabeležena je svega šačica kosovskih pesama, uglavnom u sredinama sa jakom pismenom tradicijom kakve su jadranska obala i južna Ugarska. Nemamo, prema tome, ni pesme ni druge podatke koji bi nam omogućili da kažemo šta su to bosanski seljaci pevali i u koga su se kleli u vekovima nakon Kosovske bitke.

ŠTA SU I KOLIKO O KOSOVU PEVALI BOSANSKI SELJACI

Da vidimo sada šta su u devetnaestom i ranom dvadesetom veku, odnosno neposredno pre i za vreme pojave Principa i mladobosana na istorijskoj pozornici, zabeležili oni koju su se, napokon, zainteresovali za poetski svet BiH seljaka i stočara.

Od desetak kompletnih pesama kosovskog ciklusa u zbirkama Vuka Karadžića, dve su zabeležene od pevača iz BiH – „Car Lazar i carica Milica“ od Tešana Podrugovića, Hercegovca iz sela Kazanaca kod Gacka, i „Smrt majke Jugovića“ od Filipa Višnjica rodnom iz okoline Bijeljine. Problem je, međutim, u tome što su obe pesme zabeležene ne u samoj BiH nego u Sremu 1813. godine, nakon propasti Prvog srpskog ustanka, i što su oba pevača već godinama pre toga živela u ustaničkoj Srbiji.

Štaviše, autori poput Svetozara Matića ukazali su na neke sremske dijalektološke crte u ovim pesmama i zastupali gledište da ih ovi pevači nisu doneli iz zavičaja, već da su ih naučili u Sremu. U narednim decenijama Karadžić je planirao put u BiH radi sakupljanja pesama ali ga nikada nije lično preduzeo, a među stotinama pesama koje su mu narednih decenija stizale uglavnom sa hercegovačkog područja, nema autohtonih kosovskih pesama koje bi odgovarale onima koje je zabeležio u Sremu. Sve u svemu, Vukove zbirke nam: a) pružaju samo posredan uvid u usmenu tradiciju BiH; i b) ne potkrepljuju tvrdnju o velikoj popularnosti kosovskih pesama i Miloša Obilića u BiH.

Mnogo pouzdaniji izvor podataka o hercegovačkoj epici ovog doba predstavlja zbirka pesama Sime Milutinovića Sarajlije *Pjevanija Crnogorska i Hercegovačka*. Milutinović je oko 1827. i 1828. godine putovao od sela do sela, obilazio stanovnike crnogorskih i hercegovačkih planina, i sa svog putešestvija ostavio zbirku od nekih 170 usmenih junačkih pesama. Kao što je odavno primećeno, u ovim pesmama takoreći nema nijedne koja bi, *stricto sensu*, pripa-

Game of Thrones, poster

dala Kosovskom ciklusu, a reference na Kosovski boj su retke i samo uzgredne. Tražena su različita objašnjenja za ovu pojavu – od toga da Milutinović nije našao kosovske pesme onakvog kvaliteta kakve je zabeležio Vuk pa ih zato nije beležio (ali Milutinović je zapisivao i objavljivao praktično sve što bi našao, ne praveći selekciju, pa zašto bi bio izbirljiv samo u ovom slučaju?), da nije bio vešt kao Vuk da nađe prave pevače (ali je Milutinović išao redom od sela do sela pa je otuda njegova zbirka, iako umetnički slabija, naučno gledano reprezentativnija kao pregled onoga što je pevao običan narod na tom području), do toga da se čitava njegova zbirka odbaci pošto je on tokom priređivanja unosio izmene u zapise (ali su istraživanja rukopisa njegove *Pjevanije* pokazala da on nije vršio redaktorske i uredničke intervencije ništa više, ni manje, od Karadžića).

Razmatranje BiH junačke epike XIX veka bilo bi nepotpuno ako se ne osvrnemo i na glasovitu trotomnu zbirku Bogoljuba Petranovića *Srpske narodne pjesme iz Bosne i Hercegovine*, nastalu krajem šezdesetih godina devetnaestog veka. Nakon sistematskog istraživanja Petranovićeve zbirke, Novak Kilibarda zaključuje da su u ovoj zbirci najvrednije lirske pesme, kojih je u to doba u BiH bilo na pretek, a da su epske pesme, naročito one o starijim junacima i Kosovu, sumnjivog porekla (v. http://www.rastko.rs/rastko-bl/umetnost/knjizevnost/bpetranovic/nkilibarda-bpetranovic_L.html). Tačnije, pošto Petranović izgleda nije mogao da u narodu nađe pesme do kojih mu je najviše stalo – a to su one o Kosovu, Obiliću, Nemanjićima i sl., on je angažovao pismenog i talentovanog guslara Iliju Divjakovića da mu ih ispeva. Urednik je, tako, produktivnom Divjakoviću često sâm prenosio istorijske detalje i motive koje je želeo da vidi u obliku epskih pesama, i zatim ih zapisivao na osnovu guslarevih improvizacija na zadatu temu. Ali, naravno, to što je Divjaković komponovao na zahtev urednika ne predstavlja odraz bosansko-hercegovačke usmene tradicije toga doba.

Sa Kilibardinim analizama komplementarni su i zaključci slovenačkog folkloriste Matije Murka, koji je neposredno posle Prvog svetskog rata sistematski istraživao epsku tradiciju u Bosni i Hercegovini. U jednom predavanju održanom na Sorboni 1928. godine (v. http://journal.oraltradition.org/files/articles/5i/7_murko.pdf), na primer, Murko saopštava kako ga je iznenadi-

la činjenica da bosanski i hercegovački pravoslavci ne znaju veličanstvene pesme o drevnoj srpskoj istoriji. U Hercegovini, gde je epska tradicija najснаžnija, dodaje Murko, narod peva uglavnom o savremenim bojovima protiv Turaka, o Balkanskim ratovima i Prvom svetskom ratu, i veliki deo njihovog repertoara čine pesme knjiškog porekla koje su u narodnom duhu pisali učenici ljudi. U Sarajevu, nastavlja Murko, srpski intelektualci pitali su narodnog pevača iz tog kraja da li zna pesme o knezu Lazaru, Milošu Obiliću i Vuku Brankoviću. „Ne, ja sam nepismen“, odgovorio je guslar.

POVRATAK U CARSTVO ZEMALJSKO

Da zaključimo: podaci o popularnosti Kosovskih pesama i junačka među običnim stanovništvom BiH od kraja XIV do početka XIX veka su oskudni i nepouzdati, i ne dopuštaju nam da zaključimo kako su pesme o Kosovu i Milošu Obiliću bile brojne i popularne među širokim narodnim masama. Kada je reč o narodnim pesmama i zbirkama iz XIX veka sakupljenjih na BiH području ili od tamošnjih pevača, ni one nam ne daju previše osnova za tvrdnju da je Kosovska epika tamo bila raširena i opštepoznata; naprotiv, broj i teritorijalna distribucija zabeleženih pesama ukazuju na to da je kosovska epska tradicija održavana ne među prostim narodom, nego upravo suprotno – u urbanim centrima sa jakim pismenom tradicijom. Murkova istraživanja nam, uz to, sugerišu da je pun vek nakon objavljivanja prvih zbirki, širenja pismenosti i popularizacije junačkih pesama, običan BiH guslar iz naroda i dalje znao uglavnom pesme o novijim događajima, a da su o Kosovu pevali profesionalni i pismeni pevači.

Ovo, dakako, ne znači da nikakva kosovska tradicija među narodom nije postojala. Takvu tvrdnju, *mutatis mutandis*, izneo je svojevremeno Svetozar Matić; pošto je veliku većinu pesama Kosovskog ciklusa Karadžić zabeležio u Sremu, Matić pozitivistički zaključuje da su sve pesme o ovom događaju nastale i pevane *isključivo* u Sremu, i da drugih pesama osim ovih sremskih *nije ni bilo*. Međutim, beleženje usmenih pesama zavisilo je od mnogih faktora, često i od slučajnosti, i objavljene zbirke uvek predstavljaju samo jedan deo neke tradicije i nikada je ne mogu potpuno obuhvatiti. Izvesno je, dakle, da su svakom od ovih istraživača promakli neki biseri usmene tradicije. Ali, neće biti prosta

slučajnost što baš nijedan od njih nije u BiH našao razvijenu i obimnu Kosovsku epiku kojom se ondašnji narod navodno vekovima napajao.

Po svemu sudeći, prost bosanski i hercegovački svet se, u vekovima nakon Kosovske bitke, pre svega starao o tome od čega će da prehrani sebe i bližnje, i nije brinuo su čim će izaći pred Miloša i druge srpske poglavice, nego su čim će izaći pred spahiju, popa, pandura i druge uterivače poreza na sve i svašta. Stari su ljudi, svakako, veoma držali i do porekla i prošlosti, ali vreme prolazi, davni se događaji zaboravljaju a pamte se noviji i svežiji. Najviše su znali o ocu i dedi, pamtiti imena predaka još 4-5, a izuzetno i do 10 pasova ili kolena, ali više od toga od prostog sveta i njihove usmene tradicije ne treba očekivati.

Među tim običnim narodom našlo se, u jednom trenutku, nekoliko velikih usmenih pesnika kakvi su Tešan Podrugović, Starac Milića i Filip Višnjić, kao i jedan odličan sakupljač i priređivač, Vuk Karadžić, koji je imao znanja, upornosti i sreće da zabeleži njihove pesme i promoviše ih u inostranstvu upravo u trenutku kada je Zapadnu kulturu zahvatio romantičarski zanos prema narodnoj i „prirodnoj“ poeziji. Umesno poređenje sa kosovskim pesmama u našem vremenu moglo bi se napraviti sa Kustom i Bregom, čije su obrade narodnih pesama u proteklih par decenija najpre stekle planetarnu popularnost, da bi zatim postale i neizostavni deo srpskih slavljā. Ali, budimo realni, ko je pre njihovih hitova znao za *Đurđevdan* ili *Mesečinu*? Da, ove su pesme, u nekom obliku, postojale i pre njih, ali su postale opštepoznate i popularne tek nakon medijske pompe koju su one izazvale u Bregovićevim aranžmanima. Tako nekako ja vidim i sudbinu Kosovske epike. Narodna kultura vekovima je bila prepuštena sama sebi, prečutkivana i omalovažavana od učenih ljudi, da bi je u devetnaestom veku nacional-romantičari digli na pijedestal vrhunske umetnosti. Upravo kroz rad ovih nacionalno osvešćenih intelektualaca, potpomognutih štampom, školstvom, zvaničnim manifestacijama i svetkovinama, Kosovska epika sa svojom dilemom između carstva zemaljskog i carstva nebeskog, vjere i nevjere, sve se više prima u narodu. Ali, pozivanje na Kosovo koje tvrdi da baštini vekovne narodne težnje, bilo ono mladobosansko, Dedijerovo, Dodikovo ili Erdoganovo, jednostavno nema naučnu osnovu ■

CEMENT

Piše: Saša Ćirić

TRAŽI SE PRAHER ZA LJUBAVNI TEPIH

Sonja Veselinović: *Krosfejđ* (Kulturni centar Novog Sada, 2013)

KRATKA POVEST „RADIKALNIH EKSPERIMENATA“ U PROZI

Srpska književnost na sreću nikad nije bila imuna na radikalne poetičke iskorake, iako je njihov vrednosni domet i priznati značaj ostajao u okvirima malovekog incidenta, bilo kao prečutana inovacija čušnuta na marginu, bilo kao sezonski hit obasut laudama žirija i neprijatnom zbunjenošću malobrojne publike. Čitaoci mahom ne vole „književne radikale“ – biće da je to najviše na svojoj autorskoj koži osetio Sreten Ugričić, možda najdosledniji među najinovativnijima, donekle i Vladimir Arsenijević sa svojim koautorskim i tekstualno-vizualnim projektima (knjige: *Išmail i Minut*). Eksperiment ili inovacija, naučili smo to od doba avangarde, nisu i ne mogu biti presudan kriterijum za vrednost književnog teksta, ali jesu osveženje, i još više: lakmus čitalačkog senzibiliteta i test za književnu kritiku, novum koji podrazumeva hermeneutički rizik i pionirski napor. Ponekad taj iskorak bude najuspeliji izraz autorskog pisma (*Esej o junaku* Marije Ivanić), priznat od antologičara tankočutnog nerva (u antologiji *Ženski kontinent* Ljiljane Đurđić), ponekad usputna biografska beleška (kataloški projekat *Odisej* Saše Ilića i Dragana Boškovića), ponekad doživi nadahnutu recepciju i drugi život u ponovljenom izdanju (Srđan V. Tešin: *Antologija najboljih naslova*), a ponekad bude primećen tek od retkih kritičara (Zlatko Paković: *Zajednički pepeo*). NIN-ov žiri je u dva navrata odigrao ulogu promotera eksperimentalnog pisma (Daniel Kovač: *Logika reke, pruge i otpada*, Ana Vučković: *Epoha lipsa juče*), uvrstivši ove knjige u uži izbor, ali nekako i bacivši urok na autore. U ovaj koš svrstao bih i *Espirando* Srđana Srdića, autora koji kod pojedinih kritičara zauzima mesto (popularne ekskluzivnosti) koje je kod drugih, tokom 90-ih, zauzimao Zoran Ćirić, pre nego što je preeksplloatisana pripovedačka bušotina presušila, ili Srđan Valjarević, čiji novi roman izdavač i publika žudno a poodavno iščekuju. Tu spada i bernhardovski mix-palimpsest *Izlaženje* Barbi Marković, retke prozne autorke koja obećava, mada se protekao taj period obećanja bez ispunjenja. Svakako, ovo je nepotpuna i ad hoc lista i bilo bi zanimljivo razmotriti vrstu i prirodu „eksperimentalnosti“ pobrojanih knjiga, ali neka se time pozabave (mlađi) istraživači, kad se jednom dogegaju iz književne istorije do savremenosti. I, na kraju i sasvim u skladu sa kvalitetom i kobi prethodno pomenutih knjiga, stiže „lirski roman“ *Krosfejđ* Sonje Veselinović, poduprt Pekićevom stipendijom i nagradom „Isidora Sekulić“, i to onom oficijelnom.

I KAKO SE SAD TU UKLAPA PATKICA I DLAKE NA GRUDIMA?

I pre nego sam video koja se nagrada *Krosfejdu* zalomila, javila mi se asocijacija na Isidoru Sekulić i njene *Saputnike*. Kao što nas je onomad, dragi Jovane S., Isidora „gnjavila“ svojim migrenama i anksioznostima, te onim buretom iz detinjstva, tako nam sada Sonja Veselinović testira granice strpljenja i izdržljivosti, svojim tekstom koji se pisanju opire, romanom bez priče, narator-

kom bez identiteta, ili sa više njih... To bi značilo da je *kakademski* žiri trojka (Jerkov, Vladušić, Bošković), naporeda sa kolegijalnom ženeroznošću, ubola prstom u dijahronijski pekmez. Da, značilo bi, ali samo izdaleka (taman ko *pisac izdaleka*). Sonja Veselinović je zapravo mnogo pretencioznije pristupila kreiranju svoje tekstualne tmuše i tme od „običnog“ introspektivnog i intimističkog lamenta Isidore Sekulić. Najpre je autorka sa youtuba rentala Sen Žermena i njegovu Soul Salsa Soul metla kao muzičku podlogu knjige. Potom je iznajmila portugalskog instruktora salse koji je tekst *podelio* u 4 celine nazvane po „plesnim figurama i pokretima“ u salsi. Naporeda s tim, na nahtkasni je poredala literaturu za „šetanje kroz snove“, što bi reko Bajaga: Bretonov roman *Nađa*, Andersenovu umetničku bajku o Snežnoj kraljici i ženski časopis otvoren na stranici sa reklamnom fotografijom „privlačnog muškarca tridesetih godina u kadi sa penom i patkicom“, malo-malo pa promine tekstom i mladi Crnjanski, lep ko leptir na Sumatri. Štaviše, i nipošto manje od toga, likovi Nađe i Snežne kraljice funkcionišu u tekstu između žudnih dvojnika i graničnih psiholoških markera za fantazamski zev želje.

I sve se to, kao zahvaćeno onim tornadom iznad Arkanzasa, u alogičnim asocijacijama i semantičkoj disperziji, vrtoglavo obrće, usisavši i neopreznog čitaoca koji više ništa ne zna: igra li salsastiskavac sa Snežnom kraljicom, ili mu član žirija *soulira* na uvce, ili ga Nađa sapuna u kadi sa

ARMATURA

Piše: Adriana Sabo

EH, TA (VRAŽIJA) SLOBODA IZBORA

Ništa, izgleda, ne uznemiri kojekakve duhove po zemlji i regionu od slika „golišavih“ devojaka, čija je „moralna posrnulost“ idealna za preispitivanje u vreme kad utihnu priče o političarima, aferama, kriminalu i drugim sumornim temama. No, pošto, kako kaže naš narod „svako čudo – tri dana“ i ova se brzo zaborave, i kreće se u potragu za novim senzacijama – i to nije posebna novost. Ipak, činjenica da se naga (ne samo) ženska tela nalaze svuda oko nas i da su kao takva pogodna za „proizvodnju“ senzacija i skandala, kao i to što su ona „trn u oku“ moralistima, tradicionalistima, ali i feministkinjama, dobar su povodi za razmišljanje o tome zbog čega ne možemo da, pojednostavljeno rečeno, izađemo na kraj sa golotinjom. Na primer, dve takve, relativno skore senzacije koje su se ticale malopre pomenutih „golišavih“ ženskih tela – preciznije, pokazivanje istih na Facebook-u – dobra su ilustracija problema na koje nailaze diskursi koji o takvim temama raspravljaju. Mislim na „vesti“ o savetnici u Ministarstvu unutrašnjih poslova, ili, kako je Blic u svojoj neizmernoj dosetljivosti nazivao, „golišavoj savetnici“, a zatim i na priču o skadaloznim grupama koje su osvanule širom „regiona“, naime o „Najvećim droljama osnovnih i srednjih škola“. Vraćajući se vestima o ovim dešavanjima sada, nakon nekoliko meseci, vidim da se komentari – da ne kažem, reakcije javnosti – formulišu uglavnom na sličan način: neki, zabrinuti za moralno zdravlje našega društva, osuđuju golišavost (tu ulogu najčešće preuzima upravo medij koji plasira „vest“), neki je brane tezom da žene imaju pravo na izbor (da budu „golišave“ i da taj

patkicom, ili ga iznutra obliva želudačna kiselina zbog „nemogućnosti usredsređivanja, trajnog izbora, valjane teme“. Da čovek od muke, ili vrteške puke, padne na temu, ili šljosome na desni guz. Jer, „istina je da nema priče. A priča kaže da nema istine.“ i „Zamka je ovo pisanje. Ko će da nadgleda dok se ja čaurim u jeziku.“ A opet, mimo istine ili mimo priče, mimo čahure i mimo ponornog jezika (a ničeg nema, joj), „svako ko je zaplesao tesno stisnut uz nepoznatog, valcer ili tango, zna da se moć reči precenjuje.“ I pisanje je precenjeno i aura moderne posle postmoderne. Posebno ako uz sladunjavi salsa soul *Svetog* nam Žermena probija sputana želja za grudnim maljama, penom i patkicom, (o, za falusoidnom preljubom li to drska želja viri), osuđena na pisak žalostive tipke po kojoj svira ovlašeni srednjak, što čak ni da sklizne dole („Ali dovoljan je samo trenutak oklevanja da osetiš čulni nadražaj srednjaka koji klizne po tipci, i sve će biti gotovo.“) Muškarci gde ste, usmereni što zverove usmeravate („U prisustvu muškarca sve je usmereno, čak i životinje.“), usmereni Orfeji iz Šuvarovih srednjih škola usmerenog obrazovanja, vi, očigledni gadovi što snuju vas prazni gradovi („Grad je bio prazan, ali su muškarci bili očigledni.“), vi, čutološki sagovornici i osemnitelji smisla („Divno je čutati s muškarcem, još lepše ne razumeti ga ni reči.“), zameo vas onaj što vam rebra sastavi. I, da, u ovoj prozi životinjice „njiskaju“, „odole niču nežne kuće kao rogovi jaganjaca“, tkanje je „nabijeno na vreteno“, a naratorka je „samlja“ od svog alter ega (možda samlja kao ženski semolj?).

SMOOTH TRANSITION: OD ZAUMA DO NE-UMA (ILI NE UME)

U di džej (nije danilov) vokabularu, krosfejd se definiše: In digital audio production, a crossfade is editing that makes a smooth transition between two audio files. A u (tamo nekom) rečniku urbanog slenga kao: the act of being both drunk as hell and high as 'ish at the same time. Može se to povezati, nije zorno ič. U laganom prelazu s jednog na drugi neobavezujući, proizvodljni i nepovezani iskaz, poglavlje i formu urnebes, sedeo sam na obali reke P., bivajući zgranut kao lešnik i haj kao pronicljiv akademski zmaj. „Ali u meni je samo nemir“ (i u meni poštovani štioći i štiteljke) „i brižljivo smišljen plan koji ne umem da kontrolišem, dok tle podrhtava odole niču nežne kuće kao rogovi jaganjaca.“ Kad jaganjci utihnu, ostaje nam na uzbibalom tlu zalivati roščiće nežne, možda jednom izrastu u satirske. Onda će, ah, biti istine, priče i književnosti neke ■

→ The Cramps - Bikini Girls with Machine Guns

svoj izbor dele sa celim svetom), a neki naglašavaju da su ove žene žrtve patrijarhata. Tako izgleda da se glavni problem svih koji su se našli pozvani da ove vesti komentarišu, nalazio u toj „nesrećnoj“ slobodi izbora i govora koju nam garantuje liberalno društveno ustrojstvo, odnosno u onome što se čini praktikovanjem te iste slobode. Ili, pošto je ovde u pitanju pravo žene da sa svojim telom čini šta hoće – a što je jedan od temeljnih zahteva feminizma – radi se i o takozvanoj seksualnoj revoluciji koja se možda jeste, a možda u stvari i nije desila, i koja je možda ipak, kao i druge revolucije „pojela svoju decu“.

JA ĆU DA RADIM ŠTA JA HOĆU

Da podsetimo, priča o savetnici u Ministarstvu, „potresla“ je javnost krajem prošle godine, a ona o fotografijama maloletnica u Facebook grupi je plasirana u aprilu ove godine, taman kada se ona prethodna zaboravila. Savetnicu je napao *Blic*, koristeći njene „golišave fotografije“ objavljene na društvenoj mreži, kako bi u pitanje doveo njenu stručnost i kredibilitet, a u drugom slučaju su se brižni novinari dali u borbu za čistotu maloletnih učenica čije su fotografije objavljene u sklopu „skandaloznih grupa“. Obe priče mogle su biti povod za ozbiljnu raspravu o statusu ženskog tela u društvu, ali su obe, nakon što su se oglasili i „napadači“ i „branioci“, pale u zaborav. Glavni kamen spoticanja za sve učesnike/ce u navedenim debatama (da ne kažem medijskim hajkama), bila je činjenica da su se „golišave“ slike devojaka na internetu našle „njihovom voljom“. Ma šta to značilo. Priča o učenicama pokazala se nešto složenijom, jer su u pitanju bile maloletne devojke, te se sa tvrdnji o njihovom izboru vrlo brzo prešlo na traženje krivca. Odgovornost je prebačena sa mladih devojaka na „pedofila“ i/ili „manijaka“ (kako napisala *Telegraf*) koji je slike sakupljao i objavljivao, na njihove roditelje, profesore i celokupno društvo koje je, uostalom, ionako glavni krivac za sve naše probleme. Na taj način je njihova „slobodna volja“ u diskursu medija iskorišćena kako bi se sprovela viktimizacija. Sa druge strane, u slučaju Vanje Hadžović, bivše savetnice u Ministarstvu, činjenica da je svojom voljom postavila „provokativne fotografije“ na društvenu mrežu, viđena je kao dokaz njene nesposobnosti da obavlja poslove na ovoj funkciji. Ili, da pojednostavim, došlo se do zaključka da je sama kriva što je „razvlačena po novinama“ – niko je nije terao da se slika polugola i te fotografije postavi na Facebook.

I, kada pokušamo da sagledamo činjenicu da neko *želi* da svoje „golišavo“ telo, fotografisano u „provokativnoj pozi“ podeli sa svetom, dobijamo niz oprečnosti koje je veoma teško raspetljati. Sa jedne strane, živimo u demokratskom društvu (ili pre, težimo da u njemu jednog dana počnemo da živimo), te je svakome od nas ustavom zagarantovana sloboda, ta mistična kategorija koju možemo definisati jedino preko ograničenja. Sa druge strane, kako nas je učio feminizam, sve što činimo je političko – čak i ono što se obično smatra privatnim – i sve što činimo ima određene (političke) posledice. Dakle, slobodni smo da činimo

šta želimo, ali to delanje ima određene posledice, po nas i po druge. Tako je očito da imamo i nekakvu predstavu o tome da ipak postoje dobri i loši izbori, tj. dobri i loši načini za praktikovanje slobode. U slučaju devojaka od kojih sam počela priču, one svojim praktikovanjem slobode govore da žene jesu „seksualni objekti“ i da se nekima to čak i dopada jer „same“ takve slike čine dostupnim javnosti. Tome treba dodati i to da ovo nije 1950. godina i da nago žensko telo nije više sramotno. Ali, sada je postalo veoma poželjno i eksploatisano u najrazličitije svrhe. Sa treće strane, postoji i ono što zovemo patrijarhatom, a što je habitat svih nas, okruženje koga nismo uvek svesni/svesne, što znači i da je najveći deo naših izbora učinjen u odnosu na patrijarhalne društvene konvencije i norme (kako nas je učila Džudit Butler), te samim tim, on (izbor) ne mora nužno biti odraz naše slobode odlučivanja. Ovo, naravno, sa sobom povlači i pitanje, jesu li onda „golišave devojke“ žrtve patrijarhata? I ko smo mi (ili u ovom slučaju, ko sam ja), da im oduzmemo moć (slobodu?) delovanja i izbora time što ćemo ih obeležiti kao žrtve? Takođe, a opet u skladu sa patrijarhalnim ustrojem u kome postoji-mo, treba priznati i činjenicu da obnaživanje, odnosno svojevolumno svodenje na seksualni objekt, može imati i izvesne benefite i ženama (između ostalog) obezbediti, na primer, finansijsku sigurnost. Ono, dakle, može biti sredstvo kojim se postiže određeni cilj. U tom slučaju postaje problematično govoriti o ženi kao o seksualnom *objektu* budući da taj termin podrazumeva pasivnost, a u slučaju svesnog „igranja“ takve uloge, teško da može biti reči o bilo kakvoj pasivnosti ili nemogućnosti delovanja. Drugim rečima, može se postaviti i pitanje o tome šta se *čini* ovakvom, možda samo prividnom objektivizacijom ženskog tela i može li se ona na taj način opravdati?

I, ŠTA SAD?

Stvari su očito veoma složene. A ono što ih, za mene, čini posebno zapetljanim jeste upravo (neo)liberalni, kapitalistički sistem u kome postoje, a koji je u Srbiji na poseban način začinjjen raznim drugim, ne uvek jasno definisanim oblicima društvene organizacije. Kako je pisala Nensi Frejzer, feminizam (a ja bih tu dodala i druge ideje o borbi za prava i jednakost) je postao slučajka kapitalizma.¹ Autorka je, naime, izrazila zabrinutost između ostalog i zbog toga što, kako kaže, „naša kritika seksizma sada snabdeva opravdanjima nove oblike nejednakosti i eksploatacije“. Treba podsetiti da je feminizam kao pokret – koji ovde uzimam kao centralan zbog teme o kojoj pišem – formulisan otprilike u vreme kada i kapitalizam. Dakle, u trenutku kada je započeta organizacija društva po principima slobode, bratstva (što ćemo u ovom trenutku zanemariti) i jednakosti, i kada se postepeno formiralo tržište, privatno vlasništvo itd. Tako se mo-

¹ Nancy Fraser, „How feminism became capitalism’s handmaiden – and how to reclaim it“, The Guardian, 14.10.2013. <http://www.theguardian.com/commentisfree/2013/oct/14/feminism-capitalist-handmaiden-neoliberal>.

žemo pitati, da li je feminizam, zapravo, od samih početaka predstavljao onu vrstu kritike koju liberalni sistem dopušta – a koja se, na sreću, često kretala i tamo gde joj nije bilo dopušteno – čime je domet njegovog delovanja u startu bio ograničen? Sa ove tačke u kontinuumu prostor/vreme, čini mi se da je upravo to razlog zbog kog feminizam, uprkos svim nastojanjima, ne uspeva da nađe rešenje za problem o kome svedoče i „golišave fotografije“ devojaka, i da raspetlja mrežu koju sam pokušala da predočim. Ono što se makar pred mojim očima kristališe, jeste činjenica da sistem u kome živimo počiva na različitim oprečnostima, i da diskursi koji su se ticali ova dva slučaja promašuju svoju metu pre svega zato što ciljaju u posledicu, a ne u uzrok. U tom smislu se kao posebno „nezgodna“ pokazuje pozicija feminizma koji, izgleda, ne uspeva da opravda svesnu i namernu objektivizaciju sopstvenog tela u svrhu postizanja nekog cilja, jer, kako se pokazalo, fokusiranje na samo jedan aspekt naših identiteta – na našu ženskost – rezultira i svojevrsnom nemogućnošću razumevanja specifičnosti drugosti žene u društvu. Konačno, „fenomen samoobnaživanja“ može dovesti u pitanje i sposobnost samih, nama poznatih feminističkih diskursa da zastupaju ženska prava i slobode, jer ono svakako predstavlja jedan vid njihovog praktikovanja – i

→ [Deviantart.com / Bikini Girls with Guns 2 by MordredofOrkney](#) ←

ko možda ne onaj koji su naše prethodnice imale u vidu kada su zahtevale pravo glasa, pravo na jednako obrazovanje i jednake plate. Tako, nije moguće razumeti „problematiku“ nagog ženskog tela bez uvida u njegov položaj u kapitalističkom sistemu proizvodnje. Ono nije samo seksualni „objekt“, već je, kao i sve drugo uostalom, roba. U tom smislu bi snagu koju trošimo na insistiranje na činjenici da ono ne bi *trebalo* da bude roba, možda trebalo usmeriti i na kritiku i promenu sistema koji trenutno kontroliše razmenu dobara ■

VREME SMRTI I RAZONODE

Piše: Andreja Dugandžić

SMOKVIN LIST

Pozdrav, imama 28 godina i iz Sarajeva sam. Izašao sam upravo iz jako duge veze, pa bih sad sve probao :) Otvoren sam za sve, obožavam lizati picu, volim i kad ga ona ima u ustima, volio bih probati i da mi staviš prst u guzu ili nešto slično ;) Da ti svršim po lijepim siikama i polížem to,.... :P 190 visok, 110 kg, kratka smeđa kosa,obrijan, otvoren za sve.. javi se :)

Da li si zauzeta trenutno na sajtu??? očekujem bilo kakav odgovor Pogledao sam tvoj profil izgledaš mi zanimljivo volio bih stupiti u kontakt sa tobom. U početku želim normalnu komunikaciju.

slatka ti je slika :) Jesi li i ti nestašna večeras. ovdje mladi tata :)

Ovako stvari stoje : Ja sam student iz Sarajeva i imam 25 godina. Da li bi prihvatila moj prijedlog koji je sljedeći : Da dođeš kod mene u Sarajevo 2-3 dana da se upoznamo, mazimo, igramo, sexamo, sve je potpuno diskretno i čisto iz zabave. Nisam nikakav manijak niti bilo što, jednostavno me privlače starije, zrelije, iskusnije žene a nikada nisam imao priliku biti sa jednom, što bi zaista volio, a ti si u najboljim godinama. Sve je naravno potpuno diskretno i čisto iz zabave, ostaje sve među nama. Volio bih da se malo bolje upoznamo a onda da možda dođeš, lagano naspemo vino, pustimo muziku i pričamo, ljubimo se, mazimo, pa gdje nas to odvede :)

Normalan muškarac- sportista traži normalnu, diskretnu ženu za prijateljstvo i seks;-)

ja sam damir iz sarajeva imam 17 g 193 cm 92 kg nisam nikad imao sex pa ako hoćeš da probamo ostat će između nas palim se na starije.

fin, obrazovan,uljudan, pristojan, ugodan,ljubazan,dotjeran, lijepo odjeven, darežljiv...jednom riječju ELEGANTAN..ako zeliš takvog javi se..:)

A evo ovako, u Sarajevu sam vrlo često i tražim žensku osobu

BETONJERKA MESECA

Vratimo smrtnu kaznu. Država koja u ime gnevnog naroda ne ubija - nema muda.

Dr Megatrend-ministar & Dr Vlah Alija Vukadinović

za ugodno druženje, to ne znači da želim odmah u krevet nego netko s kime bi se moglo prvo popiti neko piće, malo prošetati i upoznati pa ako si kliknemo možda bude i nešto više. Imam lijepe plave oči, skladno sam građen i prije svega normalan i stvaran znači znam što želim i tu sam radi toga. Ako se misliš da bi sve ovo moglo odgovarati onome što tražiš, javi se.

Hoćeš da me gledaš dok drkam?

Vidim da si starosjedioc na ovome forumu, tako šta god ti ja sad rekao neko je već prije mene to uradio:))J a sam iz Podgorice i sjutra sam u Sarajevu:)) Pogledaj sliku ako želiš da nastavim ti se javi:)

JA BI TVOJU GUZUUUUUUU SAD :) JESI MOŽDA RASPOLOŽENA ZA MALO TIPKANJA ILI ČAK MOŽDA CAM MALO?

Želiš li sexi avanturu sa bračnim parom?

Fotomontaža: Mrtv albatrosi ↓

Zanima li te avantura sa mlađim dečkom? Iz Sarajeva sam, imam prostor, poz.

Mogu li upoznati tebe? Ja sam stranac u Sarajevu. Moj Bosanski nije dobro. Tražim žensku osobu tu!

Pozdrav, hoćeš se udati za mene?

Ćaos, sta ima? Sta se radi? Zanima me stvarno, kakve kite voliš? Draže su ti one velike ili preferiraš one „normalne“? P.S. kako ti se moj čini? :)

Ćao Ćao, kako si, da te pitam ali bez ljutnje da li je po tebi moj mališa malen , mislim jeli može proći. puta

škorpija si vidim, žestoka znači :) ? ako si za razgovor tu sam .jesi za konkretno ili samo tipkanje u prazno?

Medena, javi se, please...

Da li si raspoložena za cam dok mazim ga?

LJUBIM TI MALU

Prije svega veliki pozdrav, ja sam iz Sarajeva, oženjen sam i imam 33 godine.

Hmmm jesi li se ikad gledala sa nekim frajerom u nekom kafiću i razmišljala kako bi mu volila popušiti kurac u wc-u?

U Sarajevu sa mu hotelu ovaj vikend, da li si za zabavu u diskreciji uz moju fin . naknadu? Diskrecija, higijena i zdravlje 100%

Nije mi obrezan, smeta li to?

A čim si iz Sa, nećeš da se javiš, pa šta je ovo?

Dobra večer, ja sam Denis. Iskreno tražim žensku osobu koja bi voljela da me uživo posmatra da pred njom masturbiram i da mi ona govori kako želi, radim za tebe šta god zeliš, kako i koliko puta da svršim, hoćeš po sebi, u čašu, u kondom, itd :) mašta može svašta. možemo se upoznati na kafi, porazgovarati, sve u velikoj diskreciji:) ako imaš neki drugi prijedlog ili si za nešto više slobodno reci.

Dobar dan. činiš mi se iskrena,tj. da postojis, da se ne krije muškarac,drkadžija, kao u većini slučajeva.

Pozdrav od jednog oženjenog hercegovca....ako kao takav nesmetam volio bi dase javis.....hvala

Platio bih jedno extra dobro pušenje.

Poštovana, mislim da su žene superiornija bića od muškaraca i rado bih bio Vaš radni rob koji bi na Vaše naredbe poslušno radio sve ono što će Vaš život učiniti udobnijim i ljepšim. Možete me upotrebljavati kako želite i kada želite, maksimalno sam diskretan i poslušan. Nemam nikakve zahtjeve, ne tražim ništa zauzvrat, moje zadovoljstvo je izvršavanje Vaših naredbi. Lijep pozdrav, Vaš rob.

Javi se, volio bi te upoznati, nije problem počastit, reci koliko želiš.

Poštovana Gospodarice, rado bih bio Vaš rob. Možete me koristiti kako želite i kada želite. Ja ću Vam uvijek biti maksimalno ponizan, poslušan i odan bez obzira kako se Vi prema meni ponašali. Lijep pozdrav. Vaš rob.

Ugodan dan želim. Jesi za povremeno druženje sa muškarcem, oženjenim , odgovornim , kulturnim, jako diskretnim i galantnim. Po zanimanju sam ing. elektrotehnike , zaposlen u vlastitoj firmi, u braku zavladala izvjesna monotonija te sa njom i rutina i zato sam tu gdje jesam , u potrazi za nježnošću. Postoji i mogućnost moje finansijske potpore.

Rado bi se družio sa tobom maci imal šansi da ti poklonim lizanje pičkice vrele :)

Jesi li za da se upoznaš sa bratom mojim?

Zdravo ja sam adin ,nisam oženjen već sam samo jedan stranac koji želi iskreno prijateljstvo a i više od toga ako bude obostranog zanimanja jedno za drugo. Ne obećavam vile i gradove već jedino mogu obećati da imam osjećaje i srce za razumjevanje . Želim iskreno druženje i šta već želiš ti jer ti određuješ, ako želiš možemo razmjeniti mišljenje na chatu ako si za to ili kako zeliš, hvala što si pročitala poruku.

Pa volio bi da zajedno jebemo damu, da je ti jebes u picu a ja u guzuuuuuuuuuuuu a trećem da pušiiiiiiiiiiiiiiii, da ga primi u sve rupe a da četvrtom drkaaaaaaaaaaaaaaaaaa.

Ovdje si sto uvijek popustiš svojoj znatiželji jeli? E da li znaš koliki je kod mene pendrek :), jesi li znatiželjna da ti kažem :p ■